

Mile Lasić

O KNJIZI IVANA CVITKOVIĆA “GANGA – PJESMA O ŽIVOTU U HERCEGOVINI”¹

Cvitković se, pišući ovu studiju, i doslovce vodio sloganima koje je ispisao na uvodnim stranicama “Gange: pjesme o životu u Hercegovini”. Prvo, pridržavao se naputka Miroslava Krleže: “Ljudske riječi izvjetruju se kao da nikada nisu bile izgovorene, a pred potomstvom ostaju kao svjedočanstvo pameti ili smionosti samo one koje su zapisane”. Pa potom i mudrosti Meše Selimovića: “Ono što nije zapisano, i ne postoji, bilo pa umrlo”...

MOSTAR – “Gango moja ja te ganga ne bi’ / da se nisam rodio u tebi” čuo sam tisuću puta u djetinjstvu, ali moram priznati da me je tada ganga ostavljala totalno ravnodušnim, jer se već moja generacija odričala ove hercegovačko-imotske pučke pjesme u korist popa

i rock and rolla. Uostalom, tako što je ustvrdio i akademik Ivan Cvitković u svojim “sociologijskim marginalijama o gangi”, kako je nepretenciozno podnaslovio knjigu “Ganga: pjesma o životu u Hercegovini”. I sam Hercegovac, rođen 5. svibnja 1945. u mostarskom prigradskom naselju Cim, baš tamo gdje izvire Radobolja, akademik Cvitković se svojom 35. sociološkom studijom

¹ Objavljeno u: *Dnevni list*, Mostar, 20. 7. 2018. godine. Tek što se knjiga pojavila u zagrebačkim knjižarama, dobio sam elektronsku poruku od profesorice psihologije dr. Ljubice Uvodić-Vranić: “Poštovani akademiče Cvitković, dobila sam na dar Vašu knjigu *Ganga*, čitam i uživam. Knjigu mi je poklonila jedna Mostarka jer je čitala moju knjigu *Prijatelju, kako si?*, Profil, Zagreb 2011., u kojoj se spominje ganga i za koju je Pogovor napisao Tomislav Matović. Pogovor je najbolji dio moje knjige. Pogotovo je zadnja rečenica jaka. Na mojem webu ispod imena ima puno podataka i naslovnice mojih knjiga pa tako i ove u kojoj se spominje ganga. Nas neće biti, ali ganga je neumrla kulturna baština. Htjela sam Vas samo lijepo pozdraviti i od srca čestitati na knjizi. Svako dobro u životu i radu. S respektom, Ljubica Uvodić-Vranić”.

jom izravno “odužio” Zavičaju kao ni jednom svojom knjigom do sada. Ovo djelo nije, naravno, pohvala hercegovačkom pučkom pjevanju kao takvom, koje odnjegovanom muzičkom ukusu može izgledati i kao nesuvisla dernjava, nego ozbiljna sociologijska interpretacija važnosti ove pučke pjesme kao ključa za razumijevanje nekadašnjeg načina života u hercegovačkom kršu. Cvitkovićevu studiju je moguće nabaviti kod nakladnika te u dobrim knjižarama i u Sarajevu i u Zagrebu, a u Mostaru u knjižarama “Ziral” u kampusu Sve-Mo i “Alfa” u Mepas Mallu...

Mnogim svojim ranijim knjigama, da spomenemo samo ovdje neke od njih (*Sociologija obreda*, 2014.; *Encountering others*, 2013.; *Sociološki pogledi na naciju i religiju I i II*, 2012.; *Moj susjed musliman* (2011.); *Religije suvremenoga svijeta*, 2010.; *Sociologija religije*, 2007.; *Socijalna učenja u religijama*, 2007.; *Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini: Hrvati između nacionalnog i građanskog*, 2006.; *Religije suvremenoga svijeta*, 2005...), da nabrojimo samo studije koje su se pojavile posljednjih godina, ugledni sociolog i akademik Ivan Cvitković se već odužio kao malo tko drugi i svojoj zemlji i svom zavičaju. I dobro je da je tako, jer svi mi dugujemo ponešto i Nebu i Krajoliku u kojemu smo se rodili, bili voljni takvo što priznati ili ne. Samo u iole normalnim prilikama i Zavičaj bi se trebao odnositi prema svojim najumnijim sinovima i kćerima kako su zaslužili, a nisam siguran da je u Bosni i posebice u Hercegovini ne samo u Cvitkovićevom slučaju tako.

“Hercegovina cijeli svijet naseli, ali se ne raseli”?

“Što da pišeš, kako da pišeš, kome da pišeš o nekadašnjem životu u Hercegovini i kako ga je ganga opjevala? Koga to još danas zanima, govorili su mi, osim onih s nogom nad grobom? Pa, ipak, odlučih se za pisanje. Tako postadoh, na neki način, arhivar hercegovačke prošlosti” napisao je u Uvodu akademik Ivan Cvitković, ne skrivajući da mu je ambicija “otrgnuti od zaborava jedno vrijeme i jedan način života u Hercegovini”. A kako već priliči vjerojatno i ponajboljem živućem sociologu i u BiH i u regiji, Cvitković se prihvatio spašavanja od zaborava nekadašnjeg načina života u Hercegovini putem navođenja na stotine dvostihova i ženske i muške hercegovačke gange, te svojevrzne haiku poezije u kršu, o čemu poslije mrvicu više. No, prije toga navedimo kako je Cvitković precizirao da je Hercegovina regija na jugu države BiH, koja čini 22 posto površine BiH, ali sudjeluje sa samo 10 posto u ukupnom stanovništvu BiH. U stvari, situacija je daleko katastrofalnija, posebice u Istočnoj Hercegovini u kojoj živi danas manje od 70 tisuća ljudi.

A da ironija bude savršena, upravo je u njoj smišljen simpatičan slogan: “Hercegovina cijeli svijet naseli, ali se ne raseli.”

Akademik Cvitković je ozbiljan znanstvenik, pa je u uvodu ove studije, koja je samo prividno pisana na nonšalantan način, precizirao kako prirodnu granicu između Hercegovine i Bosne čine planinski vijenci Maglić – Zelengora – Treskavica – Bjelašnica – Vranica – Raduša – Vran, što može u očima onih koji nijekaju i tako očiglednu zemljopisnu zaokruženost Hercegovine unutar BiH izgledati problematično, jer im je “Bosna”, a ne BiH “nadređeni pojam”, ma koliko neupitno bilo da već više od stoljeća i pol nije službeni naziv zemlje “Bosna”, nego Bosna i Hercegovina. Sugeriram takvima da one planinske vijence u nizu razumiju kao spojnicu, a ne razdjelnicu, ali da ne diraju u naziv BiH, jer je Hercegovina više od regije: ona je i način života, upozorio je jedne prigode i doktorant u Grazu, mladi Hercegovac Dalibor Dado Milas. Slijedeći Cvitkoviću metodologiju i logiku u studiji o gangi, pak, treba navesti da je autor u ključne pojmove ubrojio: Zapadna Hercegovina, kamen, siromaštvo, stočarska oblast, instinkt opstanka, migracije, Hrvati u Hercegovini, natalitet, jezik, potiskivanje sjećanja na gangu, prije nego što je pokazao kako ganga nije drugo do zapamćenje naroda o: ljubavi; uljepšavanju; obitelji; odijevanju i obući; gradu i selu; kući; rodnom mjestu; pečalbarstvu; o ratu i oružju; o duhanu (koji se u Zapadnoj Hercegovini uvijek zvao duvan); o pjesmi i pjevanju; o erotskim pjesmama; o kolu; o guslama; o školi; o radu; o jelu; o piću; o Crkvi i svećenstvu; o tučnjavama. Studija je, kako i dolikuje, opremljena i korisnom “Literaturom”, Kazalom imena i pojmova i Bilješkom o autoru.

S radošću sam dočekao i ovu Ivinu knjigu, jer sam slutio da će je uraditi baš kao svojevrsni “arhivar hercegovačke prošlosti”. U našim prepiskama svojevremeno sam mu skrenuo pažnju i na mini studiju o gangi francuske etnomuzikologinje Anne-Florence Borneuf, koja radi u Nacionalnom centru za znanstvena istraživanja u Parisu (Centre national de la recherche scientifique – CNRS) i profesorica je etnomuzikologije na Fakultetu Paris VIII – St Denis. Ova francuska studija je, naime, u prijevodu Snježane Majić-Huette objavljena prije par godina i u mostarskom časopisu “Motrišta”, dok ga je brižno uređivao Miro Petrović, i mene je poučila kako sam u mladosti bio nepravedan prema ovoj vrsti pučkog izražavanja. Anne-Florence Borneuf, naime, u svojoj studiji “Zajedničko zadovoljstvo i individualni trnci – Pjevati i slušati gangu (Pjevanje iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine)” s velikim entuzijazmom promatra i imotsku i hercegovačku gangu i cijeni ih kao i sicilijansku pučku pjesmu, ili onu s Korzike. Ona kao etnomuzikolog vidi u gangi, čak, i sklad

raspoloženja i zvuka, dok se Cvitković koncentrirao na dekonstrukciju gangaških poruka o prohujalom vremenu u Hercegovini.

Francuska etnomuzikologinja i imotska nevjesta u poglavlju “Ganga i veselje: proizvesti i podijeliti vlastitu emociju” znalački primjećuje: “Pjevati gangu s društvom nije banalna, zabavna aktivnost ni promoviranje vlastitog glasa pred publikom. Radi se o tome da je, na određeni način, bitno dobro se osjećati, sastati se s prijateljima, biti zajedno. Kad se pokoji pjevač nađe u dobroj ekipi, u kafiću ili kod kuće, uz zajedničko piće prijateljski odnosi se brzo ustoliče, progresivno se posvaja suzdržan ton tijekom razgovora: kad su uvjeti zadovoljeni, javlja se sentiment kojeg protagonisti zovu veselje. Ako je uobičajeni osjećaj veselja osjećaj ‘uživanja’, ‘razonode’ ili ‘radosti’, realnost koju naznačava u društvu je i suptilnija. Za osjetiti tu emociju, protagonisti se trebaju naći u određenom stanju duha, u ambijentu osjetljivosti i afektivne raspoloživosti koja dozvoljava kreaciju posebnog ozračja, atmosferu očišćenu od svakodnevnih problema: s prijateljima si, piješ, pjevaš, jedeš, to je užitek, narodna zabava..., kažu oni. Veselje se doživljava jedino ako je zajedničko, pa pjesma napokon počinje: bez upozorenja, ponekad usred razgovora, pjevač spontano digne gangu.”

“Haiku s kamena” omeđen suhozidom i tvrdgolavošću!

Pripremajući osvrt na Cvitkovićevu knjigu, koju preporučujem i Hercegovcima i Bosancima, i Hrvatima i Bošnjacima i Srbima (uostalom slična vrsta pučke pjesme čuje se i u Istočnoj Hercegovini i drugdje) konsultirao sam i neke druge studije i autore, primjerice Tomislava Matkovića, poznatog hercegovačkog radiourednika i muzikologa, koji se rodio i dugo živio u Njemačkoj prije nego što je postao prepoznatljiv glas u svojem zavičaju. U “Eseju o gangi” Matković je kazao veliku istinu kad je ustvrdio: “Usudio bih se reći za bolje shvaćanje gange da imam neku vrstu sreće što nisam rođen u ovim krajevima, već kao gastarbajtersko dijete u Njemačkoj, tako da nisam odrastao s predrasudama koje inače prate gangu na ovim prostorima. Dakle u cijelu priču sam ušao neopterećen. Kao neka vrsta vanjskog promatrača mogao sam objektivno sagledati stvari, gradeći svoju priču o gangi isključivo na osnovi osobnih doživljaja.” (I ovaj i drugi Matkovićevi navodi preuzeti su s portala www.ganga.hr.) Govoreći supstanstvenije o jedinom pjevanju koje nema nota, Matković uočava kako je ganga izražaj emocija u jednom dahu: “Ganga je oličenje našeg naroda, ona nosi onu iskrenost i umjetničku crtu ovih ljudi. Sve ono što se danas pomalo gubi u naletu modernizacije i Europe, čuva se u gangi. Ona je način da se prijatelju ili neprijatelju, odnosno momku

ili curi kaže sve što misliš i to na prvu. I sve to treba reći u jednom dahu i zato je mnogi smatraju haiku poezijom s kamena.” Nije beznačajna ni Matkovićeva tvrdnja da je “iz razgovora s jednom psihologinjom doznao kako je ganga svojevremeno bila psihoterapija, jer su kroz nju ljudi izražavali svoje mišljenje o svakoj temi i situaciji”. No, i Matković priznaje kako je gangu “kulturni svijet zaobilazio u širokom luku”, pa “kad bi društvo gangaša radosno zagangalo negdje u civiliziranom svijetu, kod prisutnih ljudi, pogotovo ako ne znaju što ih je zadesilo, izaziva efekt sirene zračne uzbune. Lica im poprima bolni grč, a u neakvim ekstremnim slučajevima čak izaziva sveopću paniku i nevjericu kakav to narod može takvo deranje nazivati pjevanjem?”

Po Matkovićevim sudovima, iznijetim u pogovoru knjizi Ljubice Uvodić-Vranić (“Prijatelju kako si”), ganga se pjeva na relativno malom prostoru “koji omeđuju rijeke Cetina na zapadu, Neretva na istoku, od planine Biokovo do planine Cincar i Ramskih jezera na sjeveru. To je pjevanje isključivo seoskog stanovništva koje ostali Dalmatinci nazivaju ‘oni iza brda’, vlahi, Mlečani su ih zvali morlaci, u biti potomci Ilira, koje su vjerojatno još i Rimljani zvali pogrđnim imenima...”. Zbog siromašnog i negostoljubivog kraja u kojemu su živjeli naši amalgamirani preci Morlaci i Iliri, da se malo našalim, a i čestih ratova, pojašnjava i Matković: “Nije došlo do miješanja s drugima narodima tako da to, gotovo kompaktno, stanovništvo možemo smatrati kao starosjedioce. Zbog silnih nevolja koje su trpjeli kroz nenaklonjenu povijest i zemljopisne određenosti tijekom vremena, taj narod je postao izrazito zatvorena zajednica, sa sveprisutnim nepovjerenjem prema strancima, a pogotovo prema vanjskim autoritetima (vlastima). U takvom jednom vakumskom prostoru koji se dosta dugo vremena othrvao od ‘stranih’ upliva, neke stvari, koje su obilježje nekih prapovijesnih društvenih svjetonazora opstao je i dan danas u tom prostoru omeđen suhozidom. Kažu da je njihova tvrdoglavost, filozofija života, životni stavovi i svojevrsna ‘sirovost’ upravo nasljeđe iz tih Ilirskih vremena. Jezični trag tih Dalmata danas možemo prepoznati u čudnovatim neslavenskim mjestopisima (toponimima) mnogih vrhova, sedla, brda i izvora. Uz to jedan od relikta koji su nam sačuvali do danas je i ganga, koja se još uvijek tvrdoglavo rado pjeva iako se civilizirani svijet ježi od njene jeke.”

Sukladno istraživanjima na koje se poziva i Matković: “Ime ganga Ilirska je ostavština, a kao potvrdu tome navode kako u današnjem albanskom jeziku (koji se razvio iz ilirskog) riječ kanga označava veselu pjesmu! Ganga je jedna od inačica (uz ojkavicu i reru) pjevanja potreskanjem glasom, koje vuče korijenje još od pradavnih načina pjevanja kada nisu postojale ove današnje znane glazbene harmonije. Iz tog razloga gangu je nemoguće točno notno zapisati, jer ne spada uopće u zapadnu glazbenu kulturu, njena arhaičnost

nam otkriva, barem fragmentarno, čak moguće početke ljudskog pjevanja, dok je glas bio jedini instrument. Ona je jednostavno ostala zamrznuta u slijedu vremena tako da danas ostaje jedinstvena u svijetu. To je razlog što je čak i UNESCO ovakav način grlenog pjevanja uvrstio na svoj popis zaštićene svjetske kulturne baštine 2010. godine.”

Hercegovački i brdsko-dalmatinski haiku!

Iz Matkovićevih izvora vrijedi izdvojiti funkcionalno ovdje i haiku-dvo-stih: “Ja ne pivan što ja pivat znaden, neg’ da tugi na srce ne daden.” Ovo mi, zapravo, govori o tomu da ni Imočani ni Hercegovci nisu nikada imali velikih iluzija o gangi, ali je ona “oduvijek bila njihova jedina i najdraža pjesma”, pa su vjerojatno bili čak i “duboko svjesni da se taj način ne može svjediti nikome osim njima samima!”. Otuda i pitanje za pisce enciklopedijskih natuknica o gangi koji je smještaju u vremensku periodu od početka 20. stoljeća pa naovamo, tvrdeći da je svoj vrhunac doživjela negdje sredinom prošlog stoljeća, pa i akademiku Cvitkoviću: nije li ganga, ipak, stara točno onoliko koliko i tegoban život na područjima brdske Dalmacije i Hercegovine, nije li mogla nastati i u vremenima velikih amalgamizacija identiteta, u vrijeme “Rimskih osvajanja” i prve i druge kristijanizacije Balkanskog poluotoka?

Ali, ostavimo se i ovog kraka, jer je krajnje vrijeme pozvati u pomoć i po najvećeg pjesnika Imotske krajine i hrvatskog jezika Petra Gudelja, koji gangu opravdano dijeli i po mjestima tvorbe i pjevanja, odnosno po spolu – na mušku i žensku, te je pjesnički razigrano uspoređuje i s vodom: “Nikla ili se obikla, ganga je jedno stoljeće bila ono što su svih stoljeća bile vode. Izvirala iz svih brda i grla, huka je stála kroz rivine i žlibine, nosila drvlje i kamenje, plodotvorni mulj, bistrila se u virovima, krenicama i kamenicama, napajala duše. Muška i ženska, momačka i divojačka, runovička i zmijavačka, vinjanska i podbabska, drinovačka i prološka, pripoljska i krška. Muška brončana, ženska srebrena. Muška grla – topovska grla: duboka, ubojita, tamna. Ženska grla svijetla, zvonozuka, zvonka: Moje grlo zvoni kano zvonce: / naučilo čuvajući ovce. Pripoljska ponorna: u nju propadaju vode. Krška jamovita: u procijep ulijeće Jato golubica. U pripoljskoj olovo, u krškoj srebro. Pripoljska raskalašna, silenska, prijapska. Krška ispred svoje prelijepe golotinje nosi grabovu granu. U ganginoj grmljavini dvije zlatne žice, munjine pletenice, prenapregnute od značenja, slike, smisla. Pred njezinim kovačom bio ozbiljan pjesnički nalog: od dvadeset vokala i šačice krhkih konsonanata skovati pjesmu. Mnogi su ga izvršili majstorski...”

Ono što nije zapisano, i ne postoji, bilo pa umrlo!

Mislio sam od “arhivara hercegovačke prošlosti”, kako je akademik Cvitković opravdano označio svoju dekonstrukciju nekadašnjeg života u Hercegovini, upravo putem gange, posuditi i niz gangaških haiku bisera, ali ću ovdje samo još jednom izraziti iskrenu zahvalnost autoru na istraživanju ove posve potisnute forme pučkog pjevanja i problematiziranju nestajanja formi i kultura življenja u Hercegovini. Želim reći kako se u ovoj Cvitkovićevoj studiji ne radi samo o “sociologijskim marginalijama o gangi” nego o dubokom sociologijskom uvidu u život naših hercegovačkih predaka. Zbog toga zahvala za vrijednu studiju i nakladnicima: University Press iz Sarajeva i Plejadi iz Zagreba!

I na samom kraju, Ivan Cvitković se, pišući ovu studiju, i doslovce vodio sloganima koje je ispisao na uvodnim stranicama “Gange: pjesme o životu u Hercegovini”. Prvo, pridržavao se naputka Miroslava Krležę: “Ljudske riječi izvjetruju se kao da nikada nisu bile izgovorene, a pred potomstvom ostaju kao svjedočanstvo pameti ili smionosti samo one koje su zapisane.” Pa potom i mudrosti Meše Selimovića: “Ono što nije zapisano, i ne postoji, bilo pa umrlo.” A ne smijem zaboraviti spomenuti ni kako ova Cvitkovićeva studija i počinje i završava pjesmama o Hercegovini, pa ju se mora nazvati spomenikom iščezlom vremenu i načinu života u Hercegovini. Iz kultne pjesme mostarskog “dvostrukog stradalnika”, nesretnog odvjetnika i književnika Ilije Jakovljevića “Hercegovina” slijedi, pak, za kraj: “Kad sve nas prezre i ostavi: i smrt i život i nada, i sunce kad se ugasi. Dok sumrak na dušu pada – poći ću na put posljednji kroz šibe, zmije i drače, u dragi ću skloniti se zavičaj, zagrliti vjerne orače ... Tamo se najslađe odmara i kad se muči i pati. Tamo se snaga sa zanosom, ljubav sa težnjom brati...”